

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертаційне дослідження
Старинської Олени Віталіївни
«Психологічні основи розвитку соціального інтелекту
здобувачів вищої освіти», представленого на здобуття
наукового ступеня доктора психологічних наук
за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

В умовах економічних і соціокультурних трансформацій сучасного світу актуалізується проблематика ефективної соціально-психологічної адаптації особистості, котра залежить і від її соціального інтелекту. Актуальність дисертаційного дослідження О.В. Старинської зумовлена неабиякою увагою до психологічних особливостей розвитку соціального інтелекту здобувачів вищої освіти, що є вельми важливим у теперішніх реаліях життя. Адже від сформованого соціального інтелекту здобувача вищої освіти залежить ефективність його соціально-психологічної адаптації та успішність взаємодій із іншими людьми. Авторка дисертаційного дослідження зазначає, що трансформаційні процеси освітньої сфери України, підтримка академічної мобільності й потреба ефективної соціально-психологічної адаптації всіх здобувачів вищої освіти (як із особливими освітніми потребами, так і з нормотиповим розвитком) у сучасному суспільстві вимагають їхнього розвиненого соціального інтелекту.

Дисертаційне дослідження О.В. Старинської не тільки поглиблює теоретичні уявлення щодо розвитку соціального інтелекту здобувачів вищої освіти (як із особливими освітніми потребами, так і з нормотиповим розвитком), але презентує зміст і специфіку соціального інтелекту здобувачів вищої освіти, його структуру, критерії й показники розвитку, психологічні особливості, чинники і психологічні механізми досліджуваного процесу.

Вагомість проведеного дослідження підтверджено його виконанням відповідно до комплексної теми кафедри прикладної психології та логопедії Бердянського державного педагогічного університету «Інновації в підготовці майбутніх фахівців до психолого-педагогічної діяльності в спеціальній та інклюзивній освіті» (Державний реєстраційний номер: 0122U200328) та в рамках проекту Національного фонду досліджень України 2022.01/0010 «Дизайн інклюзивного освітнього середовища закладу вищої освіти», який реалізовувався Бердянським державним педагогічним університетом за конкурсом «Наука для відбудови України у воєнний та повоєнний періоди».

Аналіз змісту дисертації О.В. Старинської дає підстави зазначити, що в ній уперше: теоретично й емпірично досліджено особливості соціального інтелекту здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами та здобувачів вищої освіти з нормотиповим розвитком; обґрунтовано науковий підхід і сконструйовано теоретичну модель розвитку соціального інтелекту здобувачів вищої освіти; емпірично визначено чинники (соціальні й

Вк.: 02/17-08-02 Нд 04.09.2025р

психологічні), психологічні механізми розвитку соціального інтелекту здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами і нормотиповим розвитком; розроблено ефективний психологічний супровід розвитку соціального інтелекту у здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами і нормотиповим розвитком. Теоретичне значення дослідження виявляється й в уточненні розуміння психологічної сутності поняття «соціальний інтелект», визначенні й описові взаємозв'язку психологічної сутності понять «соціальний інтелект» та «емоційний інтелект», а також в подальшому розвитку уявлень щодо психологічних особливостей розвитку соціального інтелекту здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами і нормотиповим розвитком, моделюванні змісту й процесуальних аспектів психологічного супроводу розвитку соціального інтелекту здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами і нормотиповим розвитком тощо.

Практичне значення результатів полягає у можливості їхнього використання у закладах вищої освіти під час викладання низки освітніх компонентів («Вікова психологія», «Педагогічна психологія», «Загальна психологія», «Соціальна психологія», «Психологія особистості», «Експериментальна психологія», «Психодіагностика» тощо), а також у процесі психологічного супроводу розвитку соціального інтелекту здобувачів вищої освіти.

Щодо належного рівня наукової культури дисертантки свідчить логічна структурованість теоретичного й емпіричного матеріалу, відповідність об'єкту, предмету, меті й завданням дисертаційного дослідження. Організаційно-методичні засади проведеного дослідження розкрито повною мірою на високому фаховому рівні. Застосування математичної статистики дозволило забезпечити надійність і вірогідність отриманих результатів.

У першому розділі дисертації на основі аналізу вітчизняної і зарубіжної літератури висвітлено теоретико-методологічні засади дослідження соціального інтелекту особистості. Зокрема, дослідниця детально розкриває сутність інтелекту, з'ясовує специфіку соціального інтелекту зокрема та у зіставленні з емоційним інтелектом суб'єкта. Наголошується, що соціальний інтелект є складним інтегрованим комплексом здатностей особистості пізнавати і вирішувати такі завдання, котрі визначають успішність взаємодій із іншими людьми. Підкреслюється, що цей комплекс інтегрує здатності особистості (розуміти різні життєві ситуації, невербальну й вербальну поведінкову експресію інших людей та прогнозувати їхню поведінку), котрі належать до когнітивної, емоційної й поведінкової складових, що є компонентами соціального інтелекту особистості. Заслуговує на схвалення детальний аналіз складників соціального інтелекту особистості, а також – зіставлення сутності й структури соціального та емоційного інтелекту.

У другому розділі подано результати проведеного аналізу окремих аспектів проблеми розвитку соціального інтелекту здобувачів освіти з

особливими освітніми потребами і здобувачів освіти з нормотиповим розвитком, котрі засвідчили недостатність її вивчення, а саме – аспекту щодо психологічних особливостей розвитку соціального інтелекту здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами й нормотиповим розвитком. Крім цього, результати проведеного дисертанткою теоретичного аналізу сприяли уточненню розуміння психологічної сутності поняття «соціальний інтелект здобувачів вищої освіти» як складного інтегрованого комплексу знань і здатностей пізнавати й вирішувати необхідні завдання, котрі забезпечують досягнення ними успіху у взаємодіях із іншими людьми та сприяють ефективності процесу їхньої адаптації в різних життєвих ситуаціях. Важливим результатом є обґрунтування наукового підходу та конструювання моделі розвитку соціального інтелекту здобувачів вищої освіти, котрі суттєвою мірою підвищують теоретичне значення дослідження.

У третьому розділі представлено методологічні засади конструювання програми констатувального етапу дослідження, його результати щодо психологічних особливостей соціального інтелекту здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами і нормотиповим розвитком та щодо соціального інтелекту як чинника соціально-психологічної адаптації респондентів. Комплекс психодіагностичних методик, котрі стосуються соціального інтелекту та психологічних чинників і механізмів його розвитку, дав змогу цілісно їх дослідити й отримати об'єктивні дані. Розроблена програма емпіричного дослідження теоретично обґрунтована, а її результати подані за кількісними і якісними діагностичними показниками. Констатовано, що соціальний інтелект здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами і нормотиповим розвитком вирізняють певні особливості. Дисертантка переконливо довела й те, що соціальний інтелект є чинником соціально-психологічної адаптації респондентів.

У четвертому розділі презентовано результати емпіричного дослідження чинників і механізмів розвитку соціального інтелекту здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами і нормотиповим розвитком. Визначено, що соціальними чинниками розвитку соціального інтелекту респондентів є тендер і академічна успішність, психологічними – локус контролю і мотивація до успіху. Доведено, що психологічними механізмами розвитку соціального інтелекту респондентів є емоційна саморегуляція, самомотивація й емпатія. Проте, у здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами психологічними механізмами розвитку соціального інтелекту є всі види рефлексії (системна рефлексія, інтроспекція і квазірефлексія), натомість у здобувачів вищої освіти з нормотиповим розвитком – лише системна рефлексія.

У п'ятому розділі дисертації презентовано психологічні умови, зміст, процес і результати апробації психологічного супроводу розвитку соціального інтелекту здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами і нормотиповим розвитком. Обґрунтовано доцільність психологічного

супроводу, проведення тренінгу з розвитку соціального інтелекту у здобувачів вищої освіти, розкрито його завдання і зміст, а також результати апробації розробленої нами тренінгової програми. Ключовими моментами тренінгу є інтенсифікація психологічних умов та активізація психологічних механізмів розвитку соціального інтелекту у здобувачів вищої освіти. Позитивні кількісні та якісні зміни в експериментальній групі на противагу контрольній, як для здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами, так і для здобувачів вищої освіти з нормотиповим розвитком, засвідчили ефективність психологічного супроводу. Важливе практичне значення мають і розроблені методичні рекомендації психологам, викладачам і кураторам академічних груп із розвитку соціального інтелекту у здобувачів вищої освіти. Отож, доведено, що розвитку соціального інтелекту здобувачів вищої освіти сприяє його психологічний супровід в освітньому процесі закладу вищої освіти.

У висновках, які робить дисертантка, синтезовані основні результати дослідження, що свідчить щодо розв'язання поставлених завдань і досягнення мети дисертаційної роботи, їхню відповідність змісту й основним результатам дослідження. У цілому можна стверджувати, що дисертація О.В. Старинської є логічним за своїм змістом і структурою, завершеним за змістом науковим дослідженням, виконаним на високому теоретичному, емпіричному й методичному рівнях.

Підкреслимо також і той очевидний факт, що результати опанованого дослідження знайшли широке публічне висвітлення. О.В. Старинською опубліковано 47 публікацій (з них 31 є одноосібними), 23 відображають основні наукові результати дисертації (серед них – 1 монографія; 1 розділ монографії; 16 статей у наукових фахових виданнях України; 4 статті в закордонних наукометричних виданнях, що індексуються в наукометричних базах SCOPUS і Web of Science; 1 стаття в зарубіжному періодичному фаховому виданні іншої держави, що входить до Європейського Союзу); 21 праця апробаційного характеру, 2 публікації додатково розкривають матеріали дисертації.

Реферат дисертації відповідає структурі та змісту дисертації. Зауважень до оформлення роботи немає.

Оцінюючи рецензовану працю загалом вельми позитивно, хочу водночас зазначити те, що вона не вільна від деяких недоліків, а саме:

1. У першому розділі дисертації О.В. Старинська зазначила, що «до структури соціального інтелекту особистості належать три групи складників: 1) когнітивна – соціальні знання, соціальна пам'ять, соціальна інтуїція, соціальне прогнозування; 2) емоційна – соціальна експресивність, емпатійність, емоційна саморегуляція; 3) поведінкова – соціальне сприймання, соціальні взаємодії, соціальна адаптація» (с. 100 дисертації). Це визначення ґрунтується переважно на класичних працях А. Біне, Фр. Гальтона, Р. Кеттелла, Т. Сімона, Дж. Гілфорда, Ч. Спірмена, Л. Терстоуна. Водночас дисертантці варто було б ширше врахувати й сучасні психологічні дослідження англійських

та американських учених, опубліковані у провідних міжнародних журналах, індексованих у базах SCOPUS та Web of Science. Залучення таких джерел могло б значно збагатити представлену роботу та надати їй більшої наукової новизни.

2. У дисертації Старинська О.В. слушно зазначає, що соціальний інтелект пов'язаний із використанням особистістю внутрішнього досвіду та реалізує низку педагогічних (пізнавально-оцінну, комунікативно-ціннісну, рефлексивно-корекційну) і психологічних (адаптивну, мобілізаційну, прогностичну, інтегральну, планувальну, мотиваційну, регулятивну, розвиваючу) функцій (с. 100 дисертації). Однак у подальшому тексті ці функції не отримали належного розвитку. Їхнє відображення в 3-5 розділах, зокрема в контексті експериментальної перевірки, могло б значно посилити наукову цінність праці, забезпечити логічну наступність між теоретичними і практичними положеннями та сприяти більш системному розвитку концептуальних засад теорії соціального інтелекту особистості.

3. У другому розділі роботи авторка представляє «Модель розвитку соціального інтелекту здобувачів вищої освіти» (с.150 дисертації, с.15 реферату). На нашу думку, потребує додаткового обґрунтування віднесення окремих конструктів до відповідних компонентів і розмежування їхніх меж, як-от: уточнення віднесення самооцінки до когнітивного блоку, тлумачення терміну «проявленість емоцій», а також обґрунтування включення саморегуляції саме до емоційного компонента. Детальніше пояснення цих положень зробило б модель більш узгодженою та науково виваженою.

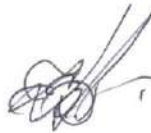
4. В описі емпіричного дослідження у третьому розділі чітко не зазначено, які саме здобувачі освіти брали участь в експерименті, у яких закладах вони навчалися та як були розподілені за групами. Водночас бракує деталізації щодо кількості респондентів із різними видами порушень, що ускладнює інтерпретацію відсоткових даних. Було б також доцільно застосувати факторний аналіз, який міг би краще відобразити структуру соціального інтелекту здобувачів.

5. У другому висновку, поданому на с. 306 дисертації й с. 24 автореферату, О.В. Старинська зазначила, що «за результатами емпіричних досліджень соціальний інтелект здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами пов'язаний з їхнім психічним здоров'ям у надзвичайних умовах (пандемія COVID-19, воєнний стан) та є чинником їхньої соціально-психологічної адаптації в період пандемії COVID-19». Водночас у дисертації не представлено окремих емпіричних даних, які б відображали дослідження цього зв'язку саме в період пандемії, а також не показано диференціації результатів залежно від того, чи здобувачі освіти перенесли COVID-19, чи ні. Було б бажано уточнити, на підставі яких матеріалів сформульовано цей висновок, адже його детальне обґрунтування значно підсилило б наукову переконливість роботи.

Зазначене дозволяє вважати, що дисертація «Психологічні основи розвитку соціального інтелекту здобувачів вищої освіти» є завершеною, самостійно виконаною науковою роботою, що має вагомe теоретичне і прикладне значення, заслуговує на позитивну оцінку, відповідає вимогам пп. 7-9 «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук» (постанова Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197) та іншим інструктивним вимогам Міністерства освіти і науки України щодо дисертаційних досліджень, а її авторка – Старинська Олена Віталіївна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри загальної психології,
психодіагностики та психотерапії
Рівненського державного
гуманітарного університету

Едуард ІВАШКЕВИЧ

